



**LES TRES DIMENSIONS  
DE LA LLIBERTAT**

Quan ets una estrella, et deixen fer-ho tot.  
Pots fer el que vulguis.

DONALD TRUMP

Si us trobeu amb una persona poderosa, feu-li cinc preguntes: «Quin poder tens? On el vas aconseguir? Pel bé de qui l'exerceixes? A qui has de retre comptes? I com ens podem desfer de tu?».

TONY BENN

## Introducció

Els éssers humans no han tingut mai tant de poder. La tecnologia ens ha posat a les mans la capacitat de parlar d'un continent a l'altre i de veure el nostre interlocutor al mateix temps, o d'aplegar innumbrables punts d'informació simplement tocant una pantalla. Ens ha proporcionat una tribuna des de la qual emetre les nostres opinions. La promesa que podem adaptar el món a les nostres demandes, a condició que estiguem disposats a lliurar les nostres dades personals i les nostres preferències: és el nou contracte social.

La llibertat s'ha tornat a reinventar com el dret a triar, però la tria de debò –en l'habitatge, al lloc de treball, a les urnes– és complicat de fer-la efectiva. Mentre que el capitalisme ha aportat un excés de connectivitat, durant les dècades passades s'ha pogut observar una disminució de les possibilitats de l'individu per exercir el control sobre la seva situació econòmica. Aquesta manca de capacitat d'intervenció ens ha portat l'onada de ràbia populista que s'està escampant per les democràcies occidentals. Els votants

que abans es podia comptar que donarien suport a polítiques moderades ara estan excitats amb la idea de «recuperar el control».

Quan el progrés és ràpid, els canvis desencadenats poden ser tan destructius com emancipadors. «Disrupció» pot ser una paraula de moda per a les empreses tecnològiques emergents, però per als que fan una feina mal pagada té una implicació més amenaçadora. Encara que la tecnologia hagi alliberat el debat, prenent la conversa nacional de les mans dels guardians, també ha fomentat la polarització.

La nostra autonomia personal per expressar-nos a les xarxes socials durant totes les hores de tots els dies de la setmana ens ha generat una percepció de llibertat, però si tenim l'esperança d'escapar del clima partidista en què la bel·licositat no està mai lluny de la superfície, primer cal que siguem conscients que l'autonomia personal expressa una noció unidimensional de la llibertat.

La capacitat per dir tot el que penses, a qui vulguis, quan vulguis i sense tenir en compte la veritat o la responsabilitat, no garanteix que un individu sigui lliure. Si fos així, Donald Trump seria el model perfecte de la llibertat. Encara que molts poden fer servir els termes de manera intercanviable, el flux del Twitter del president representa un recordatori diari que l'autonomia personal i la llibertat no són el mateix.

Valorem l'autonomia personal perquè ens faculta per pensar, parlar i actuar com vulguem, i perquè estableix els fonaments de la llibertat. Tanmateix, fan falta més dimensions per assegurar aquest dret per a la majoria i per protegir-lo dels poderosos. Si la teva autonomia personal ha de ser alguna cosa més que simplement una forma de privilegi, cal que reconeguis i donis suport al dret de tots els altres a pensar, parlar i actuar com vulguin. Sense un respecte

igualitari pels drets dels altres, l'autonomia personal es converteix en poca cosa més que una llicència abusiva.

La igualtat li aporta una segona dimensió a la llibertat, ja que exigeix que l'individu reconegui als altres els drets que reclama per a si mateix.

Tanmateix, amb la lliure expressió no n'hi ha prou per definir la llibertat, ni la igualtat garanteix tampoc que un individu tingui capacitat per controlar la seva situació personal. La història ens ha ensenyat que a l'emancipació poden seguir-hi circumstàncies que determinin que les comunitats siguin iguals però només si estan separades, i que el que acaba de ser alliberat es converteixi en víctima d'una campanya de marginalitat deliberada.

Si hem de ser lliures de debò, aleshores cal que l'autonomia personal i la igualtat creixin amb la incorporació d'una tercera dimensió: l'obligació de retre comptes. Mentre que l'autonomia personal empodera l'individu i la igualtat exigeix reciprocitat, l'obligació de retre comptes combina aquestes dues característiques per generar un entorn en què la llibertat ja no estigui divorciada de la responsabilitat.

Aquesta tercera dimensió és crucial si pretenem generar capacitat d'acció. L'autonomia individual proporciona a la llibertat el seu centre d'atenció i la igualtat, el seu abast, però la responsabilitat de retre comptes fa que li surtin les dents. Després d'haver-se demostrat que és un mitjà inadequat per refrenar els banquers avariciosos i els presidents deshonestos, la moralitat ja no té la capacitat de protegir els febles dels forts. La vergonya ha deixat de ferir els poderosos. La responsabilitat de retre comptes ens ofereix un punt de suport amb el qual tornar a calibrar l'equilibri del poder.

Durant les darreres cinc dècades, la globalització de l'economia mundial ha debilitat el poder de la democràcia

reguladora. Com a conseqüència, aquells que treballen en el sector financer han acumulat una riquesa immensa, mentre que la majoria que pertany a l'economia real ha fet front a la desigualtat i l'exclusió.

Les corporacions s'han apoderat del procés democràtic i han posat cada vegada més difícil als ciutadans votar a favor de reformes que serveixin perquè l'economia treballi per a tothom. Els sistemes electorals produeixen resultats que no reflecteixen el vot popular, la manipulació de les circumscripcions electorals afavoreix els partits al poder, les grans fortunes retorcen les opinions. I, a mesura que la intel·ligència artificial juga un paper cada vegada més gran en les nostres vides, les decisions preses pels algorismes estan plantejant la qüestió sobre on es troba l'obligació de retre comptes en l'esfera digital.

La gent està enfadada. El neoliberalisme s'ha demostrat incapaç de garantir els nivells de vida de què van gaudir els seus pares durant els anys posteriors a la guerra mundial: la seguretat d'un salari decent, una feina per a tota la vida, un habitatge assequible i la sensació d'un futur brillant. És sorprenent, doncs, que, quan se'ls ofereix més de les mateixes solucions de lliure mercat, els votants optin per un païo que promet senzillament que tot plegat tornarà a ser gran?

L'autoritarisme va a l'alça. Els demagogs fan ús de l'expressió «notícies falses» tant per crear divisió com per esquivar les crítiques. En l'atmosfera febril que infecta tant el discurs d'internet, l'opinió supera els fets i la veritat és poca cosa més que la vostra perspectiva d'un dia qualsevol. Com a conseqüència, la llibertat ha acabat quedant desvinculada de la seva funció com a principi universal que protegeix l'individu i, en comptes d'això, ha quedat reduïda a una fulla de parra per part d'aquells que busquen excuses per ocultar i abusar.

La clau per lluitar contra aquests problemes és la responsabilitat de retre comptes: en primer lloc, com a mitjà per restituir-li la capacitat d'acció a l'individu; en segon, com a antídoto contra el poder dels autoritaris i dels algoritmes.

Vivim en una època de fúria. La gent creu que les seves veus són ignorades per les elits llunyanes que ja no desitgen respondre per les seves accions. Això no s'ha produït de manera accidental. Es tracta de la culminació de les activitats portades a terme des de la rereguarda durant moltes dècades per castrar la democràcia i marginar aquells que reclamen les tres dimensions de la llibertat: l'autonomia personal, la igualtat i l'obligació de retre comptes.



## 1. Autonomia personal

Sento gent que diu que ens hem d'aturar i discutir sobre la globalització. També podríem debatre si la tardor ha d'anar després de l'estiu.

TONY BLAIR

Què tenen en comú la vida, l'autonomia personal i la recerca de la felicitat? La resposta òbvia és que totes tres estan identificades com a drets inalienables a la Declaració de la Independència dels Estats Units. Però també és cert que, tot i que siguin conceptes que s'entenen universalment, no existeix una definició única sobre el que constitueix l'essència de cadascun. A més, el que resulta més irònic és que els Pares Fundadors van junyir aquestes idees com a mitjà per evocar una altra idea per a la qual no hem tingut mai una bona definició: la llibertat.

Per als grecs antics, la llibertat volia dir escapar de l'esclavatge; al segle XX es va expressar mitjançant el dret de vot; avui se'ns ven com el plaer de conduir un model nou de cotxe a alta velocitat per una carretera sinuosa de muntanya. El temps n'ha expandit l'abast, ja que cada nova generació lluita contra els axiomes dels seus avis per establir una idea de ser lliure que reflecteixi els seus valors.

En la seva accepció més benigna, la llibertat evoca l'emancipació; en la més perillosa, la impunitat. Perquè la llibertat té innumbrables manifestacions, i cadascuna depèn de les circumstàncies i de la perspectiva. En els nostres intents de capturar el sentit més perfecte de ser lliures, tenim tendència a fer servir la metàfora «lliure com un ocell», tot i que la llibertat de l'ocell d'alimentar-se és incompatible amb la de l'agricultor de fer créixer els seus cultius.

El fil comú que relliga totes aquestes idees sobre la llibertat que rivalitzen entre elles és el desig dels humans per prendre les seves pròpies decisions. Durant la major part de la història, la capacitat de decidir sobre un mateix ha estat una manifestació de la riquesa. La disputa per les llibertats dels primers reis i cortesans, i després dels Lords i els Comuns, va portar al desenvolupament d'una democràcia pluralista, que oferiria un cert grau de capacitat de decisió col·lectiva a tots els nivells de la societat. Malgrat totes les seves falles i les seves frustracions, el model democràtic ens ofereix un paradigma de la llibertat amb el qual la majoria està d'acord.

No obstant això, la relació de la democràcia amb la capacitat de decisió és paradoxal, perquè ha evolucionat tant per augmentar el dret de l'individu a controlar el seu destí com per posar límits a la seva capacitat de controlar el dels altres. La clau per a una societat cohesiva és l'equilibri entre la capacitat de decisió i la coacció, i un consens sobre on es troba aquest equilibri.

Durant les darreres quatre dècades, el desenvolupament de l'economia ha provocat que aquest consens sigui molt més difícil d'assolir. Des del final de la Guerra Freda, la ideologia del neoliberalisme –la creença que el mercat lliure és el millor mecanisme per distribuir els recursos a tota la societat– ha arribat a dominar els sistemes governamentals occidentals. Tant els governs d'esquerres com els de dretes han

acceptat les prioritats neoliberals de reduccions tributàries, desregulacions, privatitzacions i hostilitat cap als sindicats.

El neoliberalisme és la locomotora de la globalització, la creació d'un únic mercat que en el seu afany pels beneficis no reconeix ni les fronteres ni la sobirania de les nacions. La capacitat dels béns i els serveis per moure's de país en país sense impediments ha fet baixar els preus per al consumidor. Tanmateix, la globalització també ha facilitat el moviment dels llocs de feina, dels beneficis i de les persones entre els estats i els continents, i així ha permès que les corporacions trampegin les jurisdiccions governamentals.

Com a conseqüència, l'individu té ben poc control sobre els tràngols que passa. La força dels sindicats per negociar salaris i condicions de treball està restringida; l'accés a una assistència sanitària gratuïta, a un habitatge assequible i a una educació decent ha quedat soscavat pel mòbil dels beneficis, i la determinació neoliberal per abaixar impostos i equilibrar els llibres de comptes ha portat a la imposició de l'austeritat.

La capacitat de la democràcia per revertir les polítiques que ens han portat a aquesta situació està sobrepassada a tot arreu pel poder dels mercats. En haver bescanviat la sobirania per l'abundància promesa per la globalització, els governs de tots els colors tenen poca capacitat d'elecció tret de doblegar-se a les prioritats neoliberals. Des de la fallida financera del 2008, la gent ha necessitat desesperadament un canvi, però el sistema continua oferint simplement més del mateix.

Aquesta manca de capacitat d'acció ha conduït a una onada de ràbia. En un intent per recuperar una mica de control sobre les seves vides, els votants han buscat consol en els polítics populistes que prometen contenir la marea de la globalització reforçant la identitat nacional.

Però mireu més enllà de la retòrica dels líders populistes i descobrireu que no tenen cap intenció de desafiar l'ordre del dia neoliberal. En comptes d'això, quan reafirmen la sobirania de l'Estat nació, al que aspiren és que la globalització funcioni segons les seves condicions. Tot i que persegueixin enderrocar l'elit distant, continuen decidits a mantenir intacte el sistema que la va generar.

Com que les seves promeses buides de tornar a prendre el control no n'han de socavar el seu suport, als populistes els fa falta oferir alguna mena de sensació de capacitat de decisió a aquells a qui el ritme de la modernitat els ha aportat ben poca cosa més enllà de la inseguretat econòmica. A començaments de la dècada dels noranta, es va introduir en el vocabulari dels polítics la denominació «guerra cultural» per indicar una polarització entre els que mantenen valors tradicionals i els conciutadans que expressen punts de vista progressistes.

Moltes persones que viuen fora de les ciutats més importants de les democràcies occidentals se senten desterrades a la perifèria de la cultura i creuen que les seves preocupacions ja no es reflecteixen en la tendència general de la societat. Encara que pot ser que no visquin en la misèria, estan amoïnades pel seu estatus en un món que canvia molt de pressa. Com a conseqüència, les seves inseguretats esdevenen menys tangibles, i es preocupen pel patriotisme, pels rols dels gèneres, per la identitat ètnica o per la integració. I aquestes qüestions se situen en primera línia de la guerra cultural.

Els partidaris del poder corporatiu estaran sempre disposats a defensar la supremacia cultural per damunt de la seguretat econòmica perquè a ells no els costa res, manté els treballadors dividits i fa que les animadores del mercat lliure que representen els opinadors polítics sonin com si estiguessin de banda de la gent del carrer. Als ciutadans

que ja no senten que s'escolti la seva veu se'ls anima a creure que la seva resistència de paraula a petits increments de canvi social és una prova de la seva capacitat d'acció.

En la superfície, la idea de la guerra cultural sembla que es trivialitza en discussions sobre si als cristians se'ls permet dit «Bon Nadal» en comptes del més inclusiu «Bones vacances». Encara que pugui resultar un qüestió poc substancial per a l'observador desinteressat, ofendre's a crits per assumptes trivials és un aspecte clau de la campanya contra la correcció política. La inversió del posturègic és un prejudici performatiu que depèn d'inflar de manera totalment desproporcionada el significat d'incidents menors respecte a la seva importància real.

A aquells que no poden controlar els canvis econòmics que estan provocant que les seves vides siguin més insegures, una guerra cultural els ofereix una sortida per a la seva ràbia. I, per als polítics que se n'aprofiten, la campanya contra la correcció política garanteix que aquesta ràbia es descarregui contra les minories en comptes de contra un sistema que els oprimeix.

Quan Donald Trump va ser qüestionat, durant el primer debat presidencial del Partit Republicà del 2015, pels comentaris irrespectuosos que havia fet sobre les dones, ell ho va rebutjar amb una declaració de guerra cultural. «Em sembla que el gran problema que té aquest país és ser políticament correcte. A mi m'ha qüestionat molta gent, i, si t'he de ser franc, jo no tinc temps per a la correcció política total. I, si vols que et sigui sincer, aquest país tampoc no en té, de temps.»

La capacitat de Trump per driblar amb facilitat les acusacions de manca de correcció, i per treure importància a totes les crítiques per haver-ho fet, es va convertir en un missatge que es va enviar a tothom que creia que el progrés

de les dones, de la gent de color i dels joves s'havia produït a costa seva i que estava tip que li diguessin que havia de ser ben educat amb tot plegat.

La resistència a veure's obligat a acceptar el canvi cultural es va convertir en la crida de la campanya de Trump. Mentre que altres polítics van optar per una aproximació de doble llenguatge a problemes candents com ara la raça, el gènere, la immigració i el canvi climàtic, Trump va fer servir un megàfon per fer cas omís dels seus enemics, humiliar els progressistes i obrir velles ferides en la societat americana. Els mastegots que va deixar anar eren cops baixos, però al seu públic li va encantar l'espectacle. Es tractava d'una discussió estrepitosa i transgressiva, principalment a costa de les elits de les dues costes del país. I, després d'anys de ser menyspreats per la cultura de la tendència general, tenia gust de victòria.

Les persones que van col·locar Trump a la Casa Blanca no són perdedors, però se senten amenaçats per moltes de les coses que ell va atacar durant la seva campanya. Però, existeix de debò el que ell va declarar que era la pitjor amenaça de totes, la correcció política? Al cap i a la fi, no té cap ideologia ni cap doctrina filosòfica que fixi els seus objectius. No hi ha promeses de cap partit polític per portar-la a terme i ningú es manifesta per protestar exhibint pancartes que l'exigeixin.

Encara que la correcció política els sembli molt real als ciutadans que la viuen com un problema, es tracta principalment d'una projecció de la seva pròpia impotència. Com el monstre que s'amaga sota el llit quan la mama apaga el llum, la correcció política és la suma de les seves inseguretats. Si tenim l'esperança de desafiar aquesta hostilitat instintiva cap a les idees progressistes, primer cal que entenguem d'on provenen aquestes inseguretats.

L'any 1960, el teòric de l'economia Friedrich Hayek va publicar *The Constitution of Liberty*, 'Els fonaments de la llibertat', en què argumentava que l'amenaça més gran per a la llibertat era la regulació dels mercats. Les seves primeres paraules diuen: «En aquest llibre ens interessa aquell estat de l'home en què la coacció d'alguns per part d'altres dins de la societat es redueix tant com sigui possible». Per a Hayek, l'expectativa que cada individu hagi de contribuir a les prestacions dels serveis socials col·lectius d'acord amb els seus mitjans era una forma de coacció.

Nascut a Viena el 1889, Hayek va arribar a la Gran Bretanya el 1931 per fer classes a la London School of Economics. Era un seguidor de l'escola austríaca de pensament econòmic, que sostenia que durant les èpoques de crisi econòmica no s'hauria de portar a terme cap acció per prevenir l'esfondrament de les empreses que ja no fossin capaces de garantir la seva viabilitat. Hayek concebia la llibertat com una expressió dels desitjos personals dels individus, que es posaven de manifest mitjançant els mecanismes del mercat. La capacitat de decisió s'assolia a través dels preus que acceptaven en les seves eleccions com a consumidors i com a venedors.

Aparentment indiferent a l'acumulació de riquesa, Hayek centrava la seva crítica en els esforços governamentals per enfrontar-se a la desigualtat mitjançant la redistribució dels recursos. Les seves idees van tenir una influència enorme en Margaret Thatcher i Ronald Reagan, ja que van aportar la filosofia que sustenta el neoliberalisme. Mentre ensenyava a la London School of Economics, Hayek va ser col·lega de John Maynard Keynes, l'economista més influent de la seva època amb unes teories que desafiaven la saviesa del mercat que havia predominat des del segle XVIII.